

»Jeg kan aldrig blive Jugoslav igen«

Om nationale og etniske mobiliseringsprocesser i et etnologisk perspektiv

Af Dorthe Vejen Hansen

I 1991 bryder krigen ud i det tidligere Jugoslavien. Herhjemme kan vi på TV følge krigen og dens udvikling. Det er blodigt og uforståeligt for de fleste af os.

I den nordsjællandske industriby Frederiksværk giver krigsudbruddet stødet til en adskillellesproces, der splitter byens over 700 jugoslaver op i nationale, etniske og kulturelle grupper. Byens samlede indbyggertal er omkring 19.500.

Før krigens udbrud tillægger jugoslaverne ikke nationale og etniske forskelle nogen større betydning; de mødes i Den Jugoslaviske Forening, både serbere, kroater og muslimer. Men krigen i deres tidligere hjemland ændrer radikalt ved dette. Venskaber og arbejdsfællesskaber splittes, fordi den ene er serber og den anden kroat. Krigen breder sig, uden nogen kan standse det, til deres hjerter.

Det historiske dyrkes op

I årets sidste måned i 1991 anerkendes Slovenien og Kroatien af det internationale samfund som selvstændige stater. Kort tid efter – i januar 1992 – følger Danmark trop og anerkender de nye staters ret til uafhængighed (1). Få måneder senere dannes en kroatisk forening i Frederiksværk. Den nye forening ligger få hundrede meter fra Den Jugoslaviske Forening.

I begge klubber bliver der diskuteret politik og samlet penge ind til nødlidende i hjemlandene. Især spørgsmålet om landenes historiske rødder fylder meget i diskussionerne. Der indkøbes videobånd og litteratur om landenes historie og sprog. Det historiske dyrkes op ved hjælp af revurdering af den nationale historie, folkløregrupper og sprogskoler. For kroaterne er skolerens målsætning at »kroatistere sproget«. Det samme gælder for serberne – blot med modsat fortegn. Jugoslaverne i Frederiksværk er blevet nationale serbere og kroater:

PRESSEMÆDELELSE

UDENRIGSMINISTEREN MÆDELER:

Danmark anerkender Slovenien og Kroatien

I overensstemmelse med EF-landenes beslutning af 16. december 1991 har regeringen nu anerkendt Slovenien og Kroatien som selvstændige stater. Dette har jeg idag telegrafisk meddelt mine kolleger i Slovenien og Kroatien. Samtidigt har jeg givet udtryk for, at vi fra dansk side er parat til optage diplomatiske forbindelser med de to nye stater.

Såvel Slovenien som Kroatien har afholdt folkeafstemninger, der tydeligt har vist, at befolkningen ønsker deres selvstændighed. Tiden er nu inde til at opfylde det ønske, som det slovenske og det kroatiske folk har givet udtryk for.

Mød hensyn til anerkendelse af de øvrige to republikker, der har anmodet om anerkendelse, Makedonien og Bosnien-Herzegovina, vil regeringen se tiden lidt an.

Heldigvis ser det ud til at den seneste våbenhvile holder. For øjeblikket fortsætter EF-overvågningsmissionen, hvori mange danskere deltager, sin værdifulde indsats. Missionen samarbejder nu med de militære forbindelsesofficerer, der netop er blevet udsendt af FN med henblik på at forberede udsendelse af en fredsbevarende styrke.

Samtidig fortsætter fredskonferencen under ledelse af Lord Carrington sine bestræbelser på at finde en varig og fredelig løsning på den jugoslaviske konflikt.

En forhandlingsløsning er og forbliver den eneste acceptable udgang på konflikten. Fra dansk side deltager vi derfor fortsat aktivt i bestræbelserne såvel i EF, i FN og i CSCE på at finde en fredelig løsning på konflikten.

Udenrigsministeriet, København den 15. januar 1992.

Pressemædelelsen fra det danske udenrigsministerium, der tilslutter sig den internationale anerkendelse af Slovenien og Kroatien som selvstændige stater. Blandt de danske kroater får den politiske anerkendelse øjeblikkelig virkning, hvilket oprettelsen af den kroatiske forening i Frederiksværk er et illustrativt eksempel på.

»Vi er blevet mere nationale serbere indeni. Jeg tror aldrig, vi har læst så meget historie som nu, for i skolen er du altid blevet fodret med det Jugoslavien, der var fra 1940. Du har gået i troen på at være jugoslav hele livet – og har været stolt af det. Og lige pludselig bliver det hele lavet om. Vi kender ikke vores oprindelige historie, for den er altid blevet genfortalt af kommunisterne«.

»Kroaterne er fra gammel tid katolikker, mens serberne er ortodokse. Hvis du spørger serberne idag, så ved de, at de er ortodokse, men for bare tre år siden tror jeg ikke, der var nogen, der vidste det. Før i tiden holdt jugoslavenerne ikke religiøse helligdage, det gør vi nu. Ikke fordi vi er blevet religiøse – men vi er blevet mere bevidste. Vi skal virkelig omstille os, finde os selv, og prøve at tilpasse os til det, der sker dernede. Du bliver gjort til det der nationalt bevidste menneske, bliver revet med af det, der sker dernede, uden at du ved det. Og selvfølgelig vælger du dit eget folks side, du kan ikke blive andet, end det du er« (2).

Ligesom krigen sætter gang i en splittelse mellem serbere og kroater, giver den stødet til en adskillellesproces blandt kroaterne. Adskillelsen viser sig blandt andet ved at kroaterne organiserer sig i forskellige foreninger og klubber, hvis optagelseskriterier adskiller sig markant fra hinanden. I store træk knytter uenigheden sig til spørgsmålet om hvordan kroatisk tilhør defineres. Er kroater kun folk af kroatisk afstamning, eller kan også serbere og muslimer, som gennem én eller flere generationer har levet indenfor grænserne af den kroatisk stat, betragtes som kroater?

Det var den kulturelle omformningsproces blandt de danske jugoslavere, der i sin tid vækkede min undren og interesse. Det resulterede i et feltarbejde blandt kroater i Frederiksværk og København (3).

Feltarbejdet dokumenterede at den nationale og etniske polarisering mellem kroater og serbere ikke kun fandt sted i det krigshærgede eks-Jugoslavien, men også blandt første- og andengenerations indvandrere i Danmark. Mange af disse kom til Danmark i 1960-erne som førstegenerations-indvandrere. I Danmark levede de ofte – efter eget udsagn – »mere dansk end danskerne«. Det fortsatte indtil krigen brød ud i deres tidligere hjemland. Med krigen fik hjemlandet ny betydning:

»Stedet har, ja fået betydning. Jeg har ikke været i Kroatien i syv-otte år. De bånd var så tynde efterhånden, der var ikke noget der trak. Man sendte ikke engang julekort. Man interesserede sig ikke for hinanden. Nu tænker jeg lidt mere over det, jeg har også været dernede to gange siden krigen brød ud, og de sagde også til mig dernede: Det er krigen, der har ændret vores forhold. Altså nu, nu er vi kommet tættere på hinanden som folk. Det er nok det der sker hele tiden, inderst inde har man følelser som måske er fortrængt, eller man glemmer dem, jeg ved ikke hvad. Men når

man kommer i en sådan situation så kommer de frem på overfladen igen«.

Der knytter sig adskillige spørgsmål til den undren, der i sin tid vækkede min interesse. Overordnet står spørgsmålet om hvorfor en stat mister betydning på individplan. Det rejser spørgsmålet om hvordan man som kulturforsker kan beskrive og analysere den proces, der omformer serbere og kroater fra at være borgere i en jugoslavisk stat – forbundsrepublikken Jugoslavien – til idag at forstå sig selv som borgere i etnisk selvbevidste stater, det vil sige som medlemmer af henholdsvis et kroatisk og serbisk »folk«?

Også spørgsmålet om hvordan etnologien kan forklare og analysere opblomstringen af nye nationer og etniske fællesskaber bliver aktuelt i den sammenhæng. I sig skjuler det overvejelser om forholdet mellem stat, krig og kultur, og krigens betydning i kulturelle omformningsprocesser (4).

Disse spørgsmål er artiklens omdrejningspunkt. Før jeg kaster mig ud i den diskussion vil jeg først tegne omridset af det dagligliv der udspillede sig blandt de danske jugoslaver op til og under krigen.

Da krigen brød ud i Frederiksværk

Allerede i midten af 80-erne ulmer uroen i forbundsrepublikken Jugoslavien. I disse år lægges kimen til en række nationale selvstændighedsbevægelser. Fra april til december 1990 afholdes de første frie parlamentsvalg. Alle steder vinder republikkernes selvstændighedsbevægelser store sejre. I juni 1991 kulminerer års uro, da krigen bryder ud i Slovenien efter at landet har erklæret selvstændighed. Mindre end fjorten dage efter bryder krigen ud i Kroatien. Den 7. juli meddeler præsidenten for resterne af Jugoslavien, Slobodan Milosovic, officielt at krigen er i gang.

I august 1991 meddeler Bosnien at republikken vil holde valg om dens fremtidige tilhørsforhold. Samme måned oplever en lærer, som underviser eleverne i serbokroatisk på folkeskolerne i Frederiksværk, at hendes fem kroatisk elever bliver væk fra undervisningen: »De kom bare ikke efter sommerferien, men det er vel en naturlig følge af det, der sker dernede. Der var også kroatisk børn, der af deres forældre havde fået at vide, at de ikke måtte lege med serberne«(5).

Få dage efter at Slovenien har erklæret sin selvstændighed meldes der om træfninger ved den slovenske grænse. I den Jugoslaviske Forening i Frederiksværk er stemningen mere end anspændt denne dag. Alles opmærksomhed er rettet mod fjernsynet i lokalet. I TV-Avisen vises billederne af en slovensk soldat som skydes ned på grænsen mellem Slovenien og Kroatien. Serberne gøres ansvarlige for nedskydningen.

Fredens Alle, Frederiksværk.

»Vi så i TV-Avisen direkte, da krigen brød ud i Slovenien. Vi så kampe. En slovensk soldat havde lige fået skudt benet af – han ligger på vejen og skriger om hjælp. Pludselig er der en der rejser sig og skriger: Hvad fanden, de skal slå dem ihjel allesammen, kroater og slovenere. Han jubler og siger, at det er sådan de skal have det«.

Det er kroaten Stefan som fortæller. Han kom til Danmark i 1967. Stefan er født i 1933 i Leskovec, en by ca. 70 km fra Zagreb. Her driver familien landbrug. I 1948 flytter han til Krizévci, hvor han uddannes til møbelsnedker. Som alle andre jugoslaviske mænd aftjener Stefan sin værnepligt i Den Jugoslaviske Forbundshær. Året er 1955, og Stefan er indkaldt i 18 måneder. I starten udstationeres han i Serbien. Dengang betød det ikke noget, hvor i landet man var udstationeret. Efter aftjent værnepligt flytter han til Garesnica.

I 1967 beslutter Stefan at rejse til Danmark. Han får arbejde som arbejdsmand på Stålvalseværket i Frederiksværk. »Jeg kom til Stålvalseværket om eftermiddagen, og næste morgen klokken syv begynder jeg at arbejde«. Året efter beslutter Stefan at rejse til Sverige for at arbejde. Opholdet kommer kun til at vare fjorten dage. Herefter vender han tilbage, og får igen arbejde på Stålvalseværket. Kort efter bliver stillingen som kranfører ledig. Stefan søger stillingen fordi »det er et dejligt, frit arbejde«.

Han får jobbet, som han bestrider de næste 23 år. Idag er Stefan efterlønsmodtager.

I 1984 vælges Stefan til formand for den nystartede Den Jugoslaviske Forening i Frederiksværk. Vennen, serberen Konstandin, fungerer som klubbens kasserer og Stefans højre hånd. De er også arbejdskammerater, meningsfæller og næsten naboer i gaden med det stilfærdige navn: Fredens Alle.

På få år vokser Den Jugoslaviske Forening – både i medlemstal i anseelse. Medlemmerne er både kroater, serbere og muslimer. Ikke så sjældent får foreningen på Krudtværksalleen besøg af jugoslaver fra lignende klubber i Sverige. Også medlemmerne af den danske forening aflægger med jævne mellemrum besøg i Sverige. Der går næsten ikke en dag, hvor Den Jugoslaviske Forening ikke summer af liv.

I 1989 fejrer foreningen fem-års fødselsdag. I årene der er gået har foreningen markeret sig som en af de bedst fungerende i landet. Den sponsorerer det lokale håndboldholds tur til Jugoslavien, og står flere gange om måneden som vært ved store fester med levende musik fra hjemlandet. Der danses kædedans, og synges folkesange.

Men i 1980-erne begynder forholdet mellem foreningens medlemmer langsomt at smuldre. Opløsningen viser sig begyndende i 1987. Færre og færre af de i forvejen få kroater benytter nu klubben, og Stefan føler sig »chikaneret« af de serbiske medlemmer. Han fortæller: »De vidste jeg var kroat og så begyndte de så småt at tale bag ryggen på mig. Og når der på bestyrelsesmøderne var noget, de ikke ønskede jeg skulle høre, snakkede de sammen på deres uforståelige dialekt [Kladovo-serbisk]. Jeg har et godt instinkt for, hvornår folk ikke ønsker at se mig mere. Jeg havde set i avisen hvor det bar hen«.

I december 1989 trækker Stefan sig frivilligt fra posten som formand. Også Konstandin trækker sig tilbage fra sit bestyrelseshverv. Begge kommer stadig i klubben. Som regel ankommer de sammen og får det obligatoriske slag kort med de andre. De to venner fortsætter også traditionen med at spise frokost sammen med et par andre jugoslaver, men et par gange må Konstandin bede sin ven forlade bordet, når der skal snakkes politik over kortene.

Den 29. november 1990 fejrer foreningen Jugoslaviens nationaldag. Det er sidste år man fejrer den dag, og Stefan er med til festen som menigt medlem.

Opløsningstendenserne når et højdepunkt med krigens udbrud i 1991. Billedet af den sårede slovenske soldat og serbernes reaktion på træfningen brænder sig fast i Stefan: »Vi kan ikke blive sammen efter dette, fordi hvis en mand med glæde reagerer på den måde, så er det nok. Og serberne, de mener det allesammen, 100 procent allesammen. De snakker ikke ret meget

nu, men det er sådan hvis du snakker om begyndelsen; du skulle se de serbiske emblemer, hele byen blev tegnet i dem, det er næsten umuligt, men sådan er dét folk. Så naturligvis forlader jeg foreningen. Vi kan ikke blive sammen, det er umuligt. Når de bliver fulde så kommer der én og vil slås, man kan ikke høre en kroatisk melodi så er det sikker slåskamp«.

»Det er bare en skam vi ikke kan blive sammen, fordi jeg har arbejdet i fem år for den klub, men da krigen begynder og det hele, så er der ikke længere plads til mig. Ok, Mira [den nye kvindelige serbiske formand] hun siger på sin måde: Hvorfor er jeg blevet isoleret på den måde? Men det passer ikke. Hvis jeg tager den kroatisk avis for at læse, så kalder de mig usta-si (6). Ja, så kan du ikke reagere hårdt nok, men hvad kan man gøre ved det? Bare gå væk, der er kun én vej«.

På Fredens Allé ser Stefan og Konstandin mindre og mindre til hinanden. I byen skyder parabolantennen op hos mange serbere og kroater. Med antennerne får de mulighed for at følge krigen og udviklingen i Serbien og Kroatien på tættest hold. Hver aften hentes de seneste nyhedsbulletiner fra Zagreb og Beograd ind i stuerne. For Stefan betyder nyanskaffelsen en mærkbar ændring i hverdagen. Selvom han skal møde klokken 6 på Stålvalseværket går han ikke i seng før klokken 24, hvor TV-Zagreb sender nyheder.

Også på den fælles arbejdsplads, Stålvalseværket, sætter krigen spor: »Vi arbejdede sammen indtil krigen brød ud. Både kroater og serbere. Så sluttede det. Det var ligesom en bombe der faldt ned. Alle gik hver sin vej. Vi holdt op med at spise sammen. Det var jo umuligt ikke at snakke om Kroatiens ret til selvstændighed. På TV kunne du hver aften se hvad der skete dernede«, forklarer Stefan.

I november 1991 besøger Stefan for sidste gang Den Jugoslaviske Forening. Der holdes møde om nødhjælp til serbere i den krigsramte del af Kroatien. Flere ministre fra regeringen i Beograd er mødt op. Under mødet tager Stefan notater. Det støder enkelte mødedeltagere så meget, at de kalder Stefan »en spion« og vil have ham smidt ud.

På husmurene rundt om i Frederiksværk males flag i rødt, hvidt og blå. De samme farver som det jugoslaviske flag, men uden den røde stjerne. Det er det serbiske flag. På skolerne ses det serbiske skjold, et kors med fire kyriliske s'er. På gaden og arbejdspladserne hilser mange serbere og kroater ikke længere på hinanden.

Det er i denne proces af etnisk reorganisering at ellers stålfaste venskabber opløses fordi den ene er serber, og den anden kroat. Det er også i den proces at de danske jugoslaver ophører med at være jugoslaver, for istedet at betragte sig som borgere i henholdsvis en serbisk og kroatisk stat. De kan – med deres egne ord – »aldrig blive Jugoslaver igen«.

Stefan i kroaternes nuværende klubhus på Strandvejen, Frederiksværk.

Polariseringen af en etnisk gruppe

Også blandt kroaterne indbyrdes virker krigen igangsættende for en polariseringsproces. Det bliver tydeligt i forbindelse med oprettelsen af den kroatisk forening i Frederiksværk, »Croatia 92«. Blandt fortalere for oprettelsen af klubben er Stefan.

Kimen til foreningen lægges med det internationale samfunds anerkendelse af Kroatien som selvstændig stat. Ifølge meddelelserne er oprettelsen af foreningen en »naturlig« og »logisk« følge af den politiske anerkendelse. Anerkendelsen gør det med andre ord naturligt og logisk at kroater i Danmark opretter en kroatisk forening (7). Foreningen i Frederiksværk har fra starten modtaget opbakning og økonomisk støtte fra kommunen.

Etableringen af »Croatia 92« synliggør splittelsen mellem kroater. En meddeler forklarer det på den måde: »Der er sket en ændring i byen. Den har polariseret sig mere, altså der er kommet nogle bestemte meninger frem, og det har ligesom provokeret nogle folk fra forskellige grupper. Vi kan ikke snakke med dem! Jeg vil sgu ikke snakke om hvor man køber kanoner. Man er for forskellige, har forskellig tankegang. Vi siger altid: Det ville være lykkeligt, hvis alle er medlemmer af klubben her. Men det skal ikke være for enhver pris«.

De kroater som ikke deltager i klubben i Frederiksværk søger i nogen

udstrækning til Kroatisk Indvandrer Samfund på Islands Brygge i København. Samfundet oprettes i april 1993.

Forskellene mellem de danske kroater viser sig på en række områder. Særligt ytrer det sig ved den forskellige betydning religionen og det nationale tilhørsforhold tillægges: »Der er en del kroater i Frederiksværk, der ikke er medlemmer af foreningen. Det skyldes, at vi har besluttet at klubben skal være åbne for alle nationaliteter og folk der ikke er kroater. Det er altså de folk, der tænker lidt mere radikalt politisk [der ikke er medlemmer af foreningen]. Vi er ikke kedede af, at de ikke er medlemmer, for det ville ikke være i klubbens ånd at gennemføre deres tanker. Alle er velkomne, de skal bare overholde vores program, som er, at vi ikke er en etnisk ren klub, og at vi er åbne for alle, som er venligt stillet og alle som respekterer det folkevalgte styre i Kroatien, og som ikke ønsker at vælte regeringen og sender penge til nogen undergrundshær. Vi støtter den folkevalgte regering og forsøger at hjælpe med humanitær hjælp. Vi vil ikke skabe politik i Kroatien, det er politikernes pligt«.

Undersøgelsen blandt de danske kroater understreger, at gruppen på ingen måde repræsenterer en homogen kulturel masse. Det er derfor ikke muligt at beskrive og analysere gruppen i enhedskulturelle termer. Tværtimod har kroaternes indbyrdes forskelle gjort det nødvendigt at søge dybere ind i kontrasterne.

I forsøget på at anskue kroaternes forskellighed har jeg valgt at betragte disse som udtryk for forskellige interesser, for eksempel politiske og religiøse, og livsformspositioner. Mere overordnet bygger det på tanken om at en stat har brug for forskellige livsformer, der hver især kan varetage forskellige funktioner, der kan sikre statens overlevelse.

Trods forskellen i livsformer opfatter kroaterne sig som borgere i samme stat. De er kroatiske statsborgere. Men fordi individet er del af en etnisk gruppe og et fælles statsprojekt betyder det ikke at hun eller han deler liv med gruppen. Det er en vægtig pointe, der sætter brugbarheden af monokulturelle studier på spil.

National og etnisk mobilisering

I det foregående har jeg tegnet konturerne af hvordan de danske kroater – som følge af den nye kroatiske stats opståen – inddrages i kampen om anerkendelse i det tidligere Jugoslavien. Beskrivelsen rejser spørgsmålet om på hvilken måde etnologien kan beskrive og analytisk forklare opblomstringen af nye nationale og etniske fællesskaber? Det implicerer også spørgsmålet om krig, stat og anerkendelse og krigens betydning for kulturelle mobiliserings- og omformningsprocesser.

Et centralt aspekt er spørgsmålet om national og etnisk mobilisering. Spørgsmålet indtager idag en central rolle i den faglige diskurs, der søger at tolke og forklare det opbrud i nationaliteter, etniciteter og identiteter, der følger i kølvandet på nedbrydningen af territoriale grænser. I den sammenhæng er krigen i det tidligere Jugoslavien blot et enkelt af mange eksempler. Nævnes kan for eksempel også opbruddet i de baltiske lande og krigen i Tjetjenien.

Diskursen tegnes idag kun i mindre grad af etnologisk litteratur (8). Derimod fylder antropologien, de mangefacetterede minoritetsstudier samt de klassiske nationalitetsstudier godt op.

I studierne analyseres etniske mobiliseringsprocesser generelt ved at inddrage tre hovedfaktorer i indkredsningen af etnicitetsbegrebet: etnicitet som en »opfindelse«, der opstår i en tid med knappe ressourcer eller territorium. I denne udlægning udpeges den politiserede etnicitet som et middel til at forene en gruppe af individer i et identitetsfællesskab – det etniske. Herved omformes gruppen til en politisk aktør, der er karakteriseret ved at dele ønsket om at øge den politiske selvbestemmelse. I denne kontekst forklares etnicitetsbegrebet ved at henvise til tanken om en ydre trussel.

I den anden forklaringsmåde illustreres etnicitet som en genopdagelse af en førbevidst identitetstilstand, som »en følelse der vågner op«. Hovedargumentet i sådanne teoretiseringer er at mennesket i tider med tiltagende opsplittet samfundsorden vil søge tilbage til dets etno-kulturelle rødder for at finde et eksistentielt ståsted. Det er en udpræget socialpsykologisk indgang til problematikken, idet kernen i forklaringen knytter sig til tanken om individets behov for kulturelt tilhør og social sammenhæng. I denne klassiske udlægning udfylder etnicitet så at sige de huller, som modernitet og politiske tvangsregimer lægger grunden til, for eksempel blandt kroater i Danmark (se også Gaasholt, 1992).

Endelig forklares etniske mobiliseringsprocesser – for det tredje – som et udtryk for minoriteters mangel på magt, hvilket udløser ønsket om og realiseringen af etniske bevidstgørelsesprocesser (9).

Sat på kort formel forklares skiftet i nationalt og etnisk tilhør som en følelse der vågner i individet, som oplever og tolker omverdenen ud fra sin tilknytning til et folkeligt fællesskab. I dette perspektiv er individet, som del af et folk og som borger i en stat, knyttet til et nationalt fællesskab der kites sammen ved hjælp af nationale følelser på den ene side, og objektive, genkendelige kulturelle kendetegn som sprog, etnicitet og religion på den anden side.

Tanken om det nationale folk som et fællesskab, hvis medlemmer bindes sammen af en svævende, udefinerlig følelse af national og etnisk samhørighed er også et centralt tema hos de kroatisk meddelere. At denne

følelse er »vågnet« med krigen er der ligeledes udbredt enighed om. En meddeler beskriver det rammende på denne måde: »Du vækkes af din nationale bevidsthed, det er som at blive vidende om, bevidst om, hvem du er«. Det er i dette »vakuum« at individet får mulighed for at finde sin identitet, det vil sige søge dybere ind i »bevidstheden om at være kroat«.

Det er dog afgørende at pege på, at forklaringer, der enten knytter nationalt og etnisk tilhør til tanken om individets følelsesmæssige oplevelse af at tilhøre et fællesskab, og/eller til tanken om objektive kendetegn, adskiller individet fra staten. Ved adskillelsen løsrives civilsamfundet – og dermed individet – med andre ord fra det statsprojekt, det er en del af.

I stedet kan det fremhæves, at kroaternes nationale og etniske selvbevidsthed er betinget af staten og dens kamp for anerkendelse. I denne udlægning forudsætter og udvikler stat og kultur gensidigt hinanden.

Appliceres den tanke på den etniske reorganiseringsproces blandt danske kroater dækker processen over en stats kamp for anerkendelse. I kampen danner ideen om den nationale stat, det nationalt homogene folk og den loyale borger (10) de diskursive forudsætninger for en folkelig og militær mobilisering, i dansk sammenhæng ikke udtrykt ved at kroaterne er fysisk tilstedeværende i krigen, men derimod ved at de bidrager til »nationens vel«, for eksempel ved hjælp af indsamling af nødhjælp og penge.

I kroaternes »historiske kamp for overlevelse« angiver fædrelandsbegrebet, på samme måde som begreberne om den loyale borger og det nationale sprog, en grundlæggende diskussion om, hvem der skal have rettigheder i staten. På samme måde kan ideen om statsborgerskab anskues som en diskussion om hvilke rettigheder og pligter et statsborgerskab udløser for en stats borgere. Blandt pligterne træder forsvaret af fædrelandet frem som noget afgørende. Det gælder også for kroaterne – ikke blot de som lever i det tidligere Jugoslavien, men også de mange millioner der lever i emigration rundt om i verden.

De nye minoriteter – en etnologisk perspektivering

Med eksempelstudiet blandt de danske kroater bliver det muligt at anskueliggøre, hvordan kroater i Danmark arbejder for at skabe politisk opbakning om en national sag. I en større sammenhæng kan eksemplet kaste lys over den produktion af midler til at føre krig, der følger i kølvandet på kampen for at sikre en stat suverænitet og uafhængighed.

Blandt jugoslaverne har anerkendelseskampens indbyggede fokusering på nationalitet resulteret i processer af national og etnisk reorganisering. I sådanne mobiliseringsprocesser rives individet med, og tvinges til at vælge side for eller imod et specifikt folkefællesskab. Jugoslaven bliver – med

egne ord – »gjort til det der nationalt bevidste menneske, bliver revet med af det der sker dernede, uden at du ved det« (jvf. note 2). De kan »aldrig blive Jugoslaver igen«.

Ved at anlægge det etnologiske statsperspektiv åbnes der en anderledes mulighed for at forstå, hvorfor gruppen af jugoslaver fra at leve i relativ ro og fordragelighed idag lever skarpt adskilte liv som henholdsvis serbere og kroater. Det gælder ikke blot i det sønderrevne eks-Jugoslavien, men også blandt indvandrere i Danmark.

Hermed vender forklaringen sig mod den udbredte antagelse, der forklarer krigens opståen som et resultat af kulturelle modsætninger, som en kamp om knappe ressourcer (for eksempel økonomiske eller territoriale) eller som en kamp for minoritetsrettigheder.

I stedet rettes blikket mod den proces, hvor den eks-jugoslaviske befolkning inddrages i kampen om anerkendelse i det tidligere Jugoslavien. I denne proces splittes jugoslaverne i etnisk modstående grupper, der mobiliseres i kampene for national selvstændighed.

Det rejser spørgsmålet om de nye minoriteter, der produceres i kølvandet på staternes kamp om selvstændighed. I Kroatien tildeles minoriteterne – som loyale borgere – minoritetsstatus og udpegede rettigheder, for eksempel retten til at dyrke eget sprog. Også blandt kroaterne i Danmark er spørgsmålet om den loyale borger et gennemgående tema, særligt når talen falder på det store serbiske mindretal i Kroatien.

Diskussionen om den loyale borger peger på, at når en stat er i stand til at producere de midler, der kan sikre den som en uafhængig enhed med en selvbestemt kultur, betyder det at staten har mulighed for at reducere etniske modsætninger indenfor statens grænse til en minoritetsproblematik. Det kan også forklare, hvorfor modsætninger mellem majoriteter og minoriteter idag enten udmønter sig i teoretiske og politiske overvejelser om minoriteters væsen og rettigheder, eller realiseres som blodige krige.

I denne udlægning gives stat og krig, og krigens betydning i kulturelle omformningsprocesser en central placering, når man kaster sig ud i spørgsmålet om nutidens mange nationale og etniske konflikter. Ligeledes angiver perspektivet en anden vej i tolkningen af de konflikter, der følger i kølvandet på nedbrydningen af territoriale grænser.

Noter:

1 Den politiske forudsætning for at anerkende Kroatien var kravet om at staten sikrede etableringen af demokrati, sikrede menneskerettigheder samt tog konstitutionelle initiativer til at beskytte mindretal. Sidstnævnte retter sig i stort omfang mod de godt 660.000 græsk-ortodokse serbere, som lever på kroatisk område. 2 Nagel og Dinesen, 1993:22. Republika Hrvatska – Republikken Kroatien – består af 4.760.000 borgere (folketællingen 1991). Fra begyndelsen af 1992 til

begyndelsen af 1993 har Kroatien modtaget over 400.000 flygtninge fra Bosnien. Før krigen var sproget serbo-kroatisk – et fællessprog med to skrevne former, kroatisk (ca. 75 procent) og serbisk (cirka 24 procent). De romersk-katolske kroater udgør det religiøse flertal, mens de græsk-ortodokse serbere udgør det religiøse mindretal i Kroatien. 3 Feltarbejdet udmøntede sig i specialet »Jeg kan aldrig blive Jugoslav igen. – Om nationale og etniske mobiliseringsprocesser i et etnologisk perspektiv«, København, 1995. Det er vigtigt at bide mærke i at undersøgelsen løb af stabelen samtidig med krigen i det tidligere Jugoslavien. Idag lever kroater og serbere »næsten som før«, som en meddeler udtrykker det: »De første år efter krigen ville de [serberne] ikke snakke med kroaterne. Men nu er det næsten som i gamle dage. Men serberne har jo også tabt krigen«. I artiklen har citater, der knytter sig til specialet ikke personhenvisninger, dog med en enkel undtagelse (Stefan). Det skyldes ønsket om at sikre meddelerne anonymitet. 4 Se også Thomas Højrup, 1995. 5 Nagel og Dinesen, 1993:20. 6 Ustasi-bevægelsen er en stærkt højreorienteret kroatisk separatistbevægelse. I forbindelse med krigen i det tidligere Jugoslavien fandt bevægelsens emblemer igen anvendelse blandt visse militære enheder i Kroatien. 7 Et væsentligt perspektiv i specialet er at vise at det internationale samfunds anerkendelse af en stat kan betragtes som et middel i relation til statsdannelse. At klargøre den pointe mere sammenhængende ligger imidlertid udenfor rammen af denne artikel. 8 Frederik Barths »Ethnic Groups and Boundaries« (1969) gav startstødet til den etniske forskning, eller »ethnicitets«-forskningen. I 1970-erne ekspanderede forskningen om etniske grupper, etnicitet og etniske minoriteter, også blandt etnologerne. Den øgede indvandring, etniske modsætninger og forskellige minoriteters nationale opvågen har formodentlig medvirket til at stimulere etnicitetsforskningen. 9 Der er idag ingen enighed om, hvordan minoritetsbegrebet defineres, hverken analytisk, juridisk eller politisk. Minoriteter er genstandsfelt for forskellige faglige områder med specifikke traditioner og der af følgende vægtninger af forskellige elementer i forhold til definitionen af minoriteter. Med udgangspunkt i empiriske observationer søger forskningen ofte at finde frem til de rette kriterier for afgrænsningen af en gruppe som en minoritet. Blandt de kriterier der hyppigst indgår i definitionerne er det subjektive tilhør overfor, eller i kombination med det objektive, genkendelige tilhør. Også ideen om at en gruppe kan betragtes som en minoritet, når den befinder sig i en asymmetrisk magtrelation til en majoritet, det vil sige i en diskriminationsrelation, vinder frem (se for eksempel Hvenegård-Lassen, 1996). I denne udlægning skaber forskelle mellem majoritet og en minoritet ikke i sig selv minoritetsgrupper. Det er først når forskellene bliver udgangspunkt for forskelsbehandling (diskrimination) at der er tale om en majoritets-minoritetsrelation. 10 I samtalerne med kroaterne er spørgsmålet om »den loyale borger« et gennemgående tema, særligt når talen falder på det serbiske mindretal i Kroatien. Undersøgelsen peger på, at den loyale borger – i store træk – er en person, som ikke har vendt sig mod det kroatiske folkefællesskab ved for eksempel at deltage i serbisk krigsførsel. Af den kroatiske stat tildeles den loyale borger minoritetsstatus og udpegede rettigheder, for eksempel retten til at dyrke eget sprog.

Litteratur:

- Gaasholt, Øystein: Etnisk konflikt, tidsskriftet *Politica*, nr. 4, 1992.
Hansen, Dorte Vejen: Jeg kan aldrig blive Jugoslav igen. – Om nationale og etniske mobiliseringsprocesser i et etnologisk perspektiv, København 1995, upubliceret sektion.
Hvenegård-Lassen, Kirsten: Grænseland. Minoriteter, rettigheder og den nationale idé, Det Danske Center for Menneskerettigheder, 1996.
Højrup, Thomas: Omkring livsformsanalysens udvikling, Museum Tusulanums Forlag, Københavns Universitet, 1995.
Nagel, Allan og Dinesen, Thomas: Krig, månedsbladet *Press*, nr. 89, 1993.

Summary:

I can never be a Yugoslav again

In 1991 war erupted in the former republic of Yugoslavia. In Denmark we watched the war unfold on TV in all its bloody and incomprehensible horror. In the industrial town of Frederiksværk in Northern Zealand the war gave rise to a process that divided the town's 700 Yugoslav residents along national, ethnic and cultural lines. Before the outbreak of war the Yugoslavs themselves did not attach any greater importance to their national or ethnic differences. Serbs, Croats and Muslims alike interacted socially in the Yugoslav Club. But the war in their former homeland caused a dramatic shift. Friendship and cooperation ceased merely due to the fact that one had Serb and another Croat ancestors. By observing daily life among the Danish Croats during the period leading up to outbreak of the war, and during the war the article provides both a description of the national and ethnic change among Yugoslavs in Denmark, and it attempts to place the empirical observations within a larger context where emphasis is placed on the issue of ethnology's role in interpreting the emergence of new nations and ethnic communities. Central issues are concepts like the state, war and culture, and the significance of war in the process of cultural transformations.